

Bárány Péter, debreceni (Gagy, 1763--Újarad, 1829. júl. 10.)

Író, publicista, gazdatiszt, →Széchényi Ferenc titkára. Nemesi szülők gyermeke. A privigyei piarista kollégiumban, majd a pesti egyetemen tanult, s 1787-től Kanizsán tanított. 1790-től Széchényi Ferenc szolgálatában állt, előbb titkárként, később a családi birtokok intézőjeként. 1793-tól az évtized végéig Széchényi iványi birtokán volt tisztartó. Itt vette feleségül Palásty Zsuzsannát, három gyermekük született. 1803-tól Miskolcon megyei tisztviselő. 1813-tól Ferdinand Bretzenheim hg. sárospataki és regéci, 1820-tól pedig Szepessy Ignác püspök erdélyi birtokainak igazgatója, haláláig Újaradon élt.

Széchényi Ferenc 1789 nyarán határozta el, hogy maga mellé vesz egy nemesifjat, akivel francia és német műveket fordíttat magyarrá. ~t →Hajnóczy József ajánlotta a grófnak. ~ első munkája a Friedrich →Werthes nyomán írt *Korvinus Mátyás* c. színdarab, amely a cenzúra tiltása miatt a 20. sz. végéig kéziratban maradt.

Jelenséges lélek-mény c., Kant szellemében írt művével 1790-ben elnyerte a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* szerkesztői, →Görög Demeter és →Kerekes Sámuel által a legjobb magyar pszichológiai munkára kitűzött pályadíjat. A pályázati feltételek közé tartozott, hogy a pályamű a lélekről való korabeli tudást tükröző rendszerbe foglalja a különböző lelki folyamatokat, szemléltető példákkal dolgozzon, és tiszta magyarsággal legyen írva. A pályamű ~ legjelentősebb munkája, a díjátadáskor elmondott beszéde (*Jutalomfelelet a magyar tudós társaság felállítása iránt*, Hadi és Más Nevezetes Történetek, 1791) pedig a kantianus filozófia hazai recepciójának egyik fontos dokumentuma. Bár a pályázat kiírói az első helyezett mű kiadását ígérték, erre mégsem került sor, mert ~ nem volt hajlandó eleget tenni a szerkesztők átdolgozási kívánalmainak (helyette a második helyezett →Pálóczi Horváth Ádám *Psychologia azaz a lélekről való tudomány* c. műve jelent meg 1792-ben). Az első magyar pszichológia így a 20. sz. végéig ismeretlenül lappangott az MTA Könyvtárában, anélkül, hogy hatása kibontakozhatott volna.

2011-ben került elő a kismartoni Esterházy-kastély könyvtárából ~nak egy mindaddig ismeretlen, másik pszichológiai munkája, a *Kisdéd lélektudomány a gyermekek számára*. A szintén kéziratban maradt mű Joachim Heinrich Campe (1746--1818) német reformpedagógus *Kleine Seelenlehre für Kinder* (Hamburg, 1780) c. könyve alapján készült; ~ nagyrészt híven követi Campe szövegét, de saját gondolatait is beleszövi a fordításba.

~ az 1790-es évektől kezdve fontos hivatali tisztségeket töltött be. Széles körű kapcsolatrendszerét főként Széchényi Ferenc titkáráként volt alkalma kiépíteni. Rendszeres résztvevője volt a nemesi ellenzék és az értelmiségi literátorok Széchényi pesti lakásán tartott összejöveteleinek, ahol többek között a magyar nyelv jogáról szóló országgyűlési törvényjavaslatot és egy hazai tudós társaság létrehozásának lehetőségeit, valamint annak gyakorlati megvalósítását vitatták meg. Utolsó ismert levelét Széchényi Istvánnak írta, akivel közeli kapcsolatban állt.

További művei: *A magyar anyáknak az országgyűlésére egybegyűlt ország nagyjai s magyar atyák elejébe terjesztett alázatos kérések*, Pest, 1790 (röpirat a nők politikai jogainak kérdésében); *A köznép megvilágosodásáról, ennek hatáiról és hasznairól*, Bécs, 1791 (ford. Johann Ludwig Ewaldtól, németből); *A talált gyermek*, Pest, 1792 (vígjáték, szabad ford. Aloys Friedrich von Brühlől, németből); *Ének mélt. gr. Batthyány Miklósnak és mélt. gr. Széchényi Francziska k. a. menyegzői örömnapijára*, Sopron, 1802 (Szinyei

József szerint ~ költeménye); *Magyarországon az éhség megakadályoztatására célzó gondolatok*, TudGyűjt, 1817; *Borsod vármegye némely statisztikai tekintetben*, TudGyűjt, 1817.

Kiad.: Gyárfás Ágnes, *Az első magyar bölcséleti mű és története. Bárány Péter: Jelenséges lélek-mény*, Bp., 1990 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 27); *Korvinus Mátyás, egy vitéz, nemzeti, szomorúval elegyes vígjáték 1790-ből Werthes Frigyesztől*, magyarul kidolgozta Bárány Péter, kiad. Gyárfás Ágnes, Miskolc, 1986, ²2008 (Magyar Játékszín); Hámori Péter, *Férfiak és nők „egy nemes politicumi Testben”*. Bárány Péter röpirata a nők választójogáról (1790), Korall, 2007.

Irod.: Fraknói Vilmos, *Gróf Széchényi Ferenc 1754--1820* [1902], Bp., 2002; Oloffson Placid, *Gróf Széchényi Ferenc irodalompartolása*, Pannonhalma, 1940; Széchényi István, *Napló*, kiad. Oltványi Ambrus, előszó Sőtér István, ford. Jékely Zoltán, Györfly Miklós, Bp., 1978; Gyárfás Ágnes, *Bárány Péter, egy elfelejtett literátor a felvilágosodás korából*, HOMÉ, 24(1986); Uő, *Bárány Péter magyar Pszichológiájának szószedete*, MKsz, 1987; Debreczeni Attila, *Régi hírlapok értékeiből... (Dayka Gábor és Bárány Péter elfeledett írásai)*, MKsz 2000; Bogár Krisztina, *Kant ismeretelméletének hatása az első magyar pszichológiai munkában*, ItK, 2002; Laczházi Gyula, *A 18. század végi magyar lélektani irodalomról*, in „Hatvanodik.” Horváth Iván hatvanodik születésnapját köszöntik munkatársai, szerk. Orlovsky Géza, Bp., 2008 <http://syrena.elte.hu/hatvanodik/lelek_laczhazi.htm>; Debreczeni Attila, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek. Integráció és elkülönülés a 18. század végének magyar irodalmában*, Bp., 2009; Kovács Ákos András, *Egy 18. század végi életút eszmetörténeti értelmezésének lehetőségei -- Debreczeni Bárány Péter*, Korall, 2011; *Levélben értesítsen engem! Kortársak véleménye Széchényi Ferenc könyvtáralapításáról*, kiad. Deák Eszter, Zvara Edina, Bp., 2012; Zvara Edina, *Bárány Péter ismeretlen Campe-fordítása, a 'Kisded Lélektudomány a' Gyermek Számára'*, Pszichológiai Szemle, 2012 (megjelenés előtt) = <http://www.media.u-szeged.hu/szajbely60/pdf/zvara.pdf> (2014. 07. 31.).

Zvara Edina